

Forum Natira, part 1

Evoluziun – biodiversità – Parc naziunal

■ **Chattà preschenta las emissiuns davart temas da la natira che Flurin Filli ha realisà ils onns 2008 fin 2015 per il «Forum» dal Radio Rumantsch.**

Las singulas contribuziuns èn accessiblas sur www.rtr.ch/archiv/il-forum u sa laschan emprestar en la Biblioteca chantunala sin disc cumpact.

Charles Darwin (part 1)

Ils 12 da favrer 2009 avant 200 onns è naschì Charles Darwin. El ha publictà il 1845 si'ovra principala davart la furmaziun da las spezijs sco process d'ina selezziun natirala. Quest cudesch ha revoluziunà il maletg dal cumenzament e svilup dal mund. Tgi era quest scienzià

ch'ha l'emprim studegià cun pauc entusiassem teologia e ch'è er sa maridà tenor «criteris scientifici»? Il

biolog Flurin Filli raquinta en in'emprima part da l'expediziun da Darwin en l'America dal Sid ed en il Pacific, nua ch'el ha colleziunà ina pluna material geologic, botanic e zoologic – la basa per sia teoria. (Emissiun dals 17 da schaner 2009).

Charles Darwin e l'evoluziun (part 2)

Las teorias davart l'evoluziun, che Charles Darwin ha publictà avant 150 onns, han chaschunà ina revoluziun scientifica e culturala. D'ina vart han scienziads cumenzà a tschertgar cumprovas per questa teoria che di ch'il mund e sijs creatiras sajan sa sviluppad pass per pass en in process permanent. Cun l'ir dal temp han ins chattà adina puspè novas cumprovas. Da l'autra vart steva questa teoria en plaina cuntradiziun cun ils concepts teologics da quella giada. En consequenza èn la religiun e las scienzas naturalas idas lur agnas vias. (Emissiun dals 21 da mars 2009).

Charles Darwin e l'evoluziun (part 3)

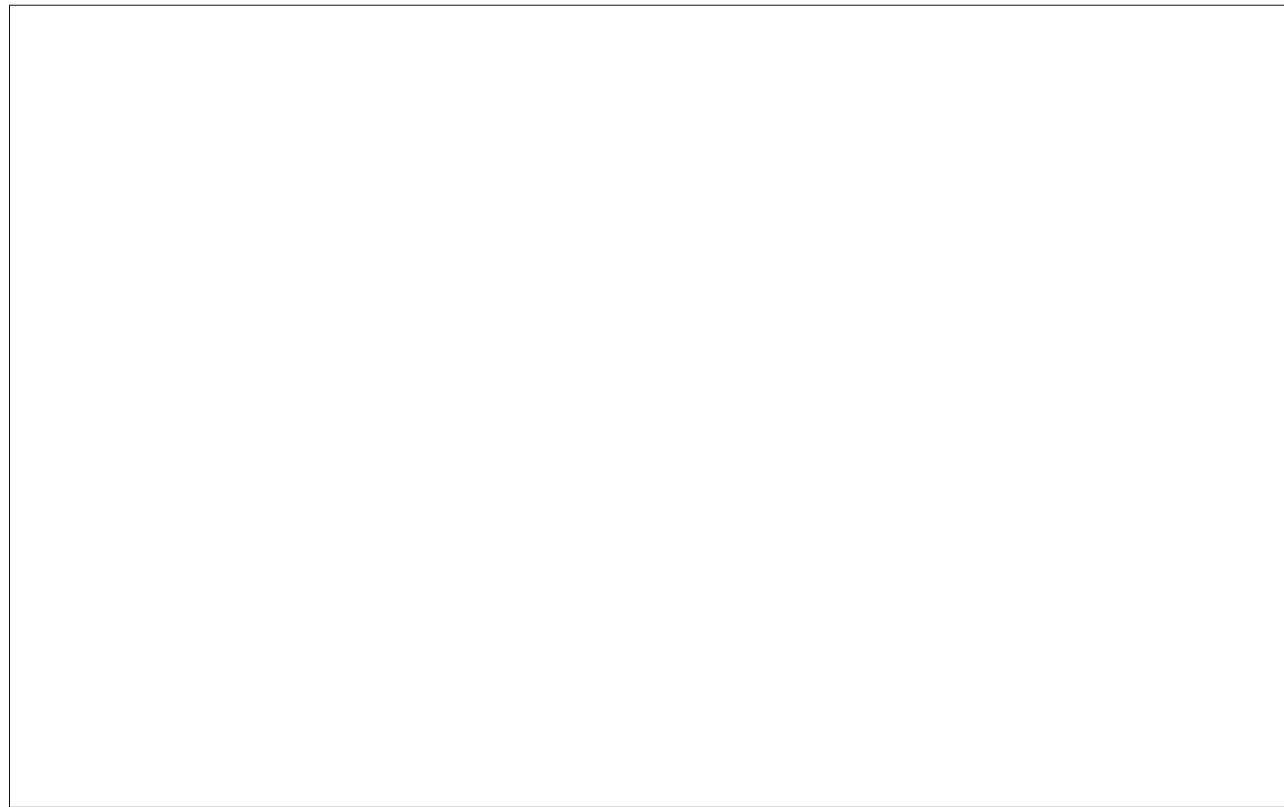
L'evoluziun tras selezziun è la basa da la teoria da Charles Darwin. Ma co funcziuna questa selezziun e suenter tge princip vegn selezziunà? Cuntrari a l'aspetativa sa basa tut sin il princip da la casualità. Cun mintga copulaziun vegn l'infurmaziun genetica combinada da nov. Uschia datti regularmain novas variaziuns che pon avair nuspegdamaingrond success. Tar animals pli sviluppad goga la sexualità a la tscherna activa d'in partenari ina rolla decisiva. E co è sa sviluppa l'uman en quest sistem? (Emissiun dals 23 da martg 2009).

Charles Darwin e l'evoluziun (part 4)

Las teorias davart l'evoluziun che Charles Darwin ha publictà avant 150 onns han chaschunà ina revoluziun scientifica e culturala e procurà per malchapientschas. Ils concepts da Darwin èn pauc pli tard vegnids applitgads da differents scienziads er per il svilup da l'umanità. Da la maxima «evoluziun tras selezziun» han ils darwinists deducì la regla: mo il pli ferm surviva. Dentant n'era quai segir betg en il senn da Darwin ch'era ina persuna cun responsabladad sociala. Dal rest savain nus oz ch'il svilup cultural da l'uman na suonda betg las reglas da l'evoluziun. (Emissiun dals 25 da fanadur 2009).

La chatscha e l'evoluziun

La chatscha e si'influenza sin l'evoluziun procuran adina puspè per discussiuns cuntraversas. La chatscha è pli probabel stada in factur impurtant en il svilup intellectual e cultural da l'uman. Da tschella vart ha la chatscha umana er influenzà il svilup da sia preda. Pli tard ha

x.x.

FOTO: ANIDAAT / CC BY-SA 4.0

l'uman chatschader gi' grond'influenza sin la derasaziun da plirs animals. La rolla da la chatscha en il temp dad oz vegn adina puspè messa en dumonda. Ella è dentant in'utilisaziun da la natira tradiziunala e giustifitgescha er ina massa autras. Ils chatschaders s'engaschan ozendi per in ambient natiral e contribueschan uschia er a la protecciun da la natira. (Emissiun dals 12 da settember 2009).

Charles Darwin e l'evoluziun (part 6)

Il process da l'evoluziun n'è betg mo ina teoria, in concept che n'avess nagut da far cun nosa vita da mintgadi. Sco en l'economia èn er limitadas las resursas en la natira. Surviver vul dir s'adattar permanentmain. Ils midaments d'ambient e clima, chaschunads tras l'evoluziun, han er in'influenza sin il process evolutiv. Bleras spezijs n'èn betg ablas da s'adattar a temp util, quai che po medemmain avair consequenzas per l'uman. Observar la natira e la selezziun natirala pudess perquai esser in avantatg er per nosa vita da mintgadi. (Emissiun dals 28 da november 2009).

Enviern: benedicziun u smaladicziun?

Gist uss a l'entschatta da l'enviern ans para quel fitg dir e criv. Differents usits ans gidan da superar quest temp stgir e fraid. Cun il di il pli curt vegn il spendrament e cun el er dapli glisch. E co è quai en la natira? È l'enviern suletmain la stagiun crudaiiva? Sche nus observain pli precis, vesain nus che l'enviern ha in'impurtanta funcziun. Il paus d'enviern pussibiltescha la gronda pompa durant la stad e pavel en surabundanza. Plantas ed animals han sviluppa differents tactics per surviver l'enviern. E l'enviern, cun tut sia crudelità mortala, ha er ina funcziun per l'evoluziun. (Emissiun dals 8 da december 2013).

La diversità biologica

«Cregna d'fluors o prümavaira, quant algrezia sün stadaira!», uschia ils plets dal poet. Gist durant questa stagiun ans avain però conscient che nus vesain mintg'onn damain colurs da flurs en la prada. Quella è in simbol per la diversità da las spezijs. Ma la diversità biologica va dapertut al main, er tar nus. Ils motifs èn multifars. Mintgin contribuescha cun ses agir a la diminuziun, po però a medem temp contribuir insatge al mantegniment da la diversità. Ma pertge duessan nus insumma mantegnair ina gronda diversità, e renda quai? Respostas da Flurin Filli, collavuratur dal Parc Naziunal Svizzer. (Emissi-

un dals 5 d'avrigl 2008).

Biodiversità

L'Organisaziun da las Naziuns unidas (ONU) ha proclamà l'onn 2010 sco onn da la biodiversità. Problems cun noss ambient avain nus avunda ed els ans èn bain conscients, saja quai il midament dal clima u la perdita da spezijs d'animals e da lur spazis vitsals. La protecciun da l'ambient è moderna – mintgin emprova en sia vita da mintgadi da prestar en quest connex sia bun'ovra. Però en la politica domineschan ils problems da bancas e bonus. Perquai la dumonda: È la protecciun da la natira e da l'ambient mo coloratura u propi ina necessitad per la vita sin quest mund? (Emissiun dals 27 da mars 2010).

«La biodiversità è il motor da noss planet»

La biodiversità è insatge che stat fitg a cor a blers da nus. Ils ultims onns constatain nus però che questa diversità daventa pli e pli pitschna, er sche las dimensiuns da quest regress n'èn betg adina uschè claras. Flurin Filli raquinta d'in rapport che mussa il svilup dals ultims onns, ma er da mesiras che pudessan gidar a mantegnair la biodiversità. Da far insatge fissi en mintga cas, pertge che la diversità biologica exprima er la valur che nus dain a noss spazis da viver. Mantegnair las diversitas sorts da fauna e flora n'è la finala er nagut auter che sorprender responsabladad per che las proximas generaziuns possian medemmain giudair ellas. (Emissiun dals 26 da fanadur 2015).

Reflexiuns e bilantschas ecologicas

Il temp da Nadal è sco fatg per reflexiuns e per trair bilantscha. È quai betg mo en vista als regals da Nadal – i fiss er in bun temp per reflectar davart nosa vita, noss agir e las consequenzas per noss ambient. Quel è in bain communabel, però «roba da cumün es roba da ningün», sco ch'il proverbio engiadinais di. Dentant exact quest pensar ans maina pli e pli en in dischequilibrer cun noss ambient. E prender las cuntramesiras adattadas para pli che grev. Pli simpel fissi sche mintgin da nus chattass ina moda da viver che laschass enavos ina passida ecologica pli pitschna pussaivla. (Emissiun dals 20 da december 2015).

Il pitgalain nair ed il verm da plievigia

Che l'Associaziun svizra per la protecciun dals utschels declera il pitgalain nair sco utschè da l'onn pudain nus anc chapir. Però ch'il verm da plievigia stuess es-

ser l'animal da l'onn strapatscha per part noss'encltega. Quests dus animals stuessan bain esser porta-simpatias ed ambassadurs per la natira. Sper tuttas differenzas èn tuttas dus spezijs sindicaturas per systems ecologics complex ed impurtants, per il gaud ed il terratsch. In'emissiu davart lur particularitads, funcziuns, nossas simpatias ed ils tratgs comunabels cun ils tighers en l'India. (Emissiun dals 4 da zercladur 2011).

Il laresch

Il laresch è la planta da l'onn 2012. El è adattà a situaziuns da pionier. Tar nus è el derasà bain en l'Engiadina e las vallas dal sid e quai en consequenza d'ina promoziun tras l'uman. L'istorgia da l'uman e dal laresch è veglia. Dapi il temp da bronz cultivescha l'uman gauds da laresch, e la planta aveva er ina funcziun mistica. Il splerin da laresch, ch'ha tar nus in grond effect sin il maletg da gaud e plantas, ha effectua differents projects da perscrutaziun. Ils resultats dattan in'interessanta invista en la vita da quests animals, dentant er en il funcziunar da systems ecologics. (Emissiun dals 28 da schaner 2012).

La Glista cotschna

La Constituziun svizra prevesa la protecciun da plantas ed animals periclitads. Sco che la Glista cotschna mussa, s'augmenta lur dumber però cuntinuada-main. Tge animals e plantas èn spezialmain periclitads e tge èn las raschuns? En il chantun Grischun datti ina gronda diversità biologica e qua tras er ina responsabladad. La glista cotschna ans duess sensibilisar per midaments en noss ecosistem. Pertge che mo sche l'interess e l'encltega en avant maun reusseschi da mantegnair noss stgagis natirals. Ils parcs regiunals ed autras iniziativas prestan qua ina gronda lavur. (Emissiun dals 22 d'avrigl 2012).

Forever Wild

Avant 100 onns han ins stgaffì il Parc Naziunal Svizzer. L'idea è naschida gia divers onns avant tar ina gruppa da visiunaris da la Bassa. Els èn ids a la tschertga d'in territori ch'ins pudess proteger, «in toc patria per etern». L'Engiadinais Steivan Brunies viveva quels onns a Basilea ed ha pudì diriger l'interess sin la regiun dal Pass dal Fuorn. Qua eran las premissas, saja ord optica da la natira sco er economica, avant maun. Tge duvravi exact per in parc e tge han ins fatg auter il 1914 tar in dals emprims parcs naziunals en l'Europa en confrunt cun ses antecessurs en America? (Emissiun dals 23 da favrer 2014).

Visiunaris e testards

Avant 100 onns han ins stgaffì il Parc Naziunal Svizzer. Per realisar ina tale idea hai duvrà diversas persunas cun curaschi, visiuns ed ina buna purziun stinadadad. Ina gruppa da biologs, inschigners, politichers e chatschaders han propagà e la finala realisà avant 100 onns in dals emprims parcs naziunals da l'Europa. Tgi era quests umens ch'èn sa laschads inspirar dals parcs en America e da novas concepciuns da la protecciun da la natira? Il Forum sa metta als fastizs d'in Paul Sarasin, Johann Coaz, Steivan Brunies u Curdin Grass. (Ediziun dals 30 da mars 2014).

Visitar la natira

Els vegnan en rotschas per giudair la natira e per observar animals selvadis en in ambient natiral. Mintg'onn visitan tranter 120 000 e 150 000 persunas il Parc Naziunal Svizzer. Els derivan cunzunt da la Svizra tudestga e romanda. Ils ins giran cun bulscha e chalzers da muntogna per las sendas, auters passan en mandura da tgirom sin lur motos sur la via dal Pass dal Fuorn. Er els gaudan la natira, però en in altra maniera. La canera ch'els chaschunan procura per discussiuns. La valur economica dal Parc Naziunal è gronda e maina en la regiun ad entradas da var 20 milliuns francs ad onn. (Emissiun dals 29 da zercladur 2014).

Il Parc Naziunal – in'idea antiquada?

Las festivitats per 100 onns Parc Naziunal Svizzer van a fin. Durant tut l'onn è er il Forum s'occupà cun differents dumondas ed aspect en connex cun il Parc naziunal. Ils ultims onns hai dà en diversas regiuns iniziativas per stgaffir novs parcs, sajan quai regiunals u naziunals. La protecciun d'in territori chaschuna dentant problems e discussiuns animadas. Novas ideas e novs concepts èn sin maisa. Però è l'idea d'in parc er oz anc actuala? Fai senn e tanschi da proteger la natira en in territori circumscribit cleramain? (Emissiun dals 23 da november 2014).

La presentaziun:
Dossier «Forum RTR: Natira».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=xx
www.chattà.ch